

לחיזוק אורשת יהדות ארץ ישראל

תפארת אבות

דבר המערכת

רב אורח: רבי מאיר אביטבול שליט"א

(ראש מכון בני יששכר - הספריה הספרדית)

עשות ספרים הרבה אין קץ

"מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה", מושל שנשמעים לקולו מאה איש, אינו שווה במעלתו למלך שנשמעים לקולו אלף איש או עשרת אלפים איש, כי גדולת האדם נמדדת לפי מספר האנשים שנשמעים למוצא פיו. הקב"ה נתן לנו תורה שבכתב ותורה שבעל פה, התורה שבכתב לא משתנה כלל, שינוי של אות אחת חסרה או מיותרת, פוסל את ספר התורה. משא"כ בתורה שבע"פ, שהיא כמעין הנובע, והלומד ומחדש בלימודו ביאורים וחיידושים, הופך ל"יצרן" של תורה, וזהו מה שכתוב בפתיחת אליהו הנביא "מלכות פה - תורה שבעל פה", כי המלכות החזקה ביותר של הפה, מתבטאת ע"י לימוד תורה שבעל פה, שהרי חכמי ישראל שבכל דור ודור חידשו הלכות וגזרו גזירות, ונשמעים להוראותיהם כל אלפי בני ישראל, עד סוף כל הדורות. ובזה מאירים דברי הגמ' (גיטין סב.) "מאן מלכי - רבנן", כי המלכים הגדולים ביותר, שנשמעים להוראותיהם מלינוי אנשים, הם חכמי ישראל שחידשו הלכות בכח התורה שבעל פה.

אנחנו יוצאי מרוקו, עד לפני שלשים שנה, לא זכינו לראות את תורתם של אבותינו מופצת ברשות הרבים, רק לרבנים היתה ספריה בביתם, אבל בבתי הכנסת ראינו רק סידורים וחומשים, ולא ראינו מקרוב את גדולתם של חכמינו וקדמונינו. כתוצאה מכך, הקהל שלנו לא מעודד הקמת ספריות צבוריות, ורק מי שצריך איזה ספר, קונה אותו ומביא את הברכה אל ביתו, ועדיין אנחנו במצב שתורת אבותינו מונחת בקרן זווית, ברשות היחיד, והכתוב צווח ואומר "חַכְמוֹת בְּחוּץ תִּרְגַּהּ בְּרַחְבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ" (משלי א, ט).

כיום, לאחר שלשים שנה שאנחנו מפרסמים את תורת רבותינו חכמי מרוקו, והרבה תלמידי חכמים וצעירים שמתעניינים בתורת אבותינו, אין באפשרותם לקנות ספרים בצורה פרטית, מחוסר תקציב או מקום. על כן, החובה מוטלת על כל איש צבור, לדאוג שרשות הרבים תהיה מוצפת בספרי רבותינו הקדושים, בכל בית כנסת ובית מדרש, בכל ישיבה וכולל, צריכה להיות ספריה מכובדת ונגישה, שכל איש נשאו לבו ורצונו להחכים ולהעשיר את ידיעותיו בספרי חכמי מרוקו, כי רבים הם, ויכול לגשת ולטעום את מתיקות תורתם.

לפני כמה שנים, הגיע יהודי יקר שבנה בית כנסת מרוקאי מפואר בפלורידה, והזמין ספריה מכובדת, אלף מאתיים ספרים של חכמי מרוקו. הצבנו בפניו שני תנאים: הראשון, כי יניח את כל הספרים במרוכז על קיר אחד. השני, שיתלה שלט על הספריה "ספרי חכמי מרוקו", וכך עשה. לאחר כמה חדשים, התקשר אותו יהודי להודות לנו, על הרכישה הכי חשובה שעשה בחייו, וסיפר, שרב אשכנזי אחד נכנס לבית הכנסת, רגל איזו שמחה, ועמד רגעים ארוכים משתומם ונפעם, בראותו קיר מלא ספרים של חכמי מרוקו, הרב לא האמין למראה עיניו, באומרו כי מעולם לא ראה אפילו ספר אחד מכל אלו, על כמה מהם הוא שמע, אבל אינו דומה תא חזי לתא שמע.

ובכן, נסיים בקריאה של חובה, לכל אחד ואחד שביכולתו להקים בבית הכנסת שלו ספריה צבורית, כדי שידעו כולם ויכירו את גדולתם של אבותינו ורבותינו, ותורתם מגן וצינה בעדינו.

מערכת 'תפארת אבות'

פרפראות מוחמיונו

רק הירא יכול לנדוד

איש פי ידר נדר לה' (מטות, ל, ב)

במדרש רבה, אמר הקב"ה לישראל, אין אתה רשאי להישבע בשמי אלא אם כן אתה ירא א-להים. וצריך להבין איך התנאי הזה שייך אל השבועה? והביאור, שהנשבע יהיה ירא א-להים כפשוטו, שיהיה בטוח בעצמו שיש בכוחו לעמוד על יצרו לקיים הנדר. משל לשני שכנים עניים, אחד חוטב עצים והשני גנב, והיו לשניהם בנות. חוטב העצים חיתן את כל בנותיו בכבוד. ולעומתו, בנות הגנב היו זקנות ולבנות, לא יכלו לשלם. פעם אחת שאל הגנב את שכנו, הלא שנינו עניים, ואיך אתה מצליח לחתן בנותיך? ויאמר לו כי מנהגו הוא, מיום שנולד לי ילד עושה אני תיבה קטנה סגורה במסגר ויום יום נותן לתוכה אגורה אחת, וכשמגיע הילד לפרקו יש לי בעבורו כל צרכי הנישואין, ובכן שמע בקולי ועשה גם אתה כן. הגנב בשמעו זאת צחק ואמר, הלא העצה הזאת טובה רק בעבורך, כי אתה תשמור את הארגז סגור. אבל אנכי, הלא גנב אני, ואני פותח מסגרות נעולות אשר סגרו אחרים, ואיך לא אפתח מסגר קטן אשר אעשה לעצמי?! והנמשל, הצדיק הנוצר מסגרות התורה, הוא יכול לנדוד. לא כן הרשע, מה לו ולנדרים, אם את המסגרות הגדולות שסגרה התורה הוא פורץ, וכי לא ישבר את המסגר שלו?! ובעבורו נאמר "טוב שלא תדור, משתדור ולא תשלם".

רבי שלום משאש (1908 - 2003), הרב הראשי לירושלים ולמרוקו, 'וחם השמש'

התרת נדרים באלול

לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (מטות, ל, ג)

סופי תיבות הפסוק 'אלול' ('יחל דברו ככל היוצא'), והוא רמז למנהג אבותינו תורה שעושים התרת נדרים לכל נדרי השנה בסוף חודש אלול ערב ר"ה. ולפי שמכאן למדו רז"ל (חגיגה, י.) 'היתר נדרים - תלוים באוויר' [כלומר, אין מקרא מפורש בתורה להיתר נדרים], ויש להם על מה שיסמוכו [ודורשים זאת מהפסוק "לא יחל דברו"] - "הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלים לו" ומתירים לו, לכן נרמז כאן חודש אלול לעורר לב האדם שילך אצל החכמים שיתירו לו כל נדרי השנה כדי שתקובל תפילתו. גם תמצא בראשי תיבות פסוק הנזכר לעיל "לא יחל דברו ככל" ראשי תיבות 'לידך', רמז שה' אָנֹכִי [זימן] לידך ח"ו אלול המרוצה לשוב מחטאיו ולהתיר נדרו. וכמ"ש בעלי הרמז על פסוק 'וְאִשְׁרָאֵל צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנֹכִי לִידֹו וְשָׁמַתִּי לָךְ מִקֹּדֶם אֲשֶׁר יָנוּס שְׁמָה' (שמות, כא, ג), הוא חודש אלול שהוא המרוצה.

רבי אהרן בן סמחון (נפטר ב-1798), מצדיקי מכנסא 'אם למקרא ואם למסורת' (בהוצאת מכון 'מלכי רבנן')

שכר הצדיק בעולם הבא

ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו והייתם נקים מה'

ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה' (מטות, לב, ב)

יש לרמוז, שהכתוב מדבר כנגד הצדיק הנפטר שהיה טוב לשמים וטוב לבריות. ואמרו רז"ל שהצדיק מלבד השכר שנוטל מצד הדין בעבור מצוות ומעשים טובים שעשה, יש לו שכר תוספת בתורת חסד ומתנת חינוך, וזה נקרא מתן שכר. וזהו שאמר "ואחר תשובו", מדבר כנגד רוחו ונשמתו, שאחר הפטירה ישובו למקום עליון תחת כסא הכבוד. והטעם הוא משום "והייתם נקים מה' ומישראל", טובים לשמים ולבריות. וממילא "והיתה הארץ הזאת" שהיא ארץ החיים "לכם לאחזה", שמלבד השכר שיש לכם משלכם, עוד זאת לאחזה, שהוא השכר שמקבל האדם חנים כירוש הבאה לו לאדם חנים.

רבי אליהו בן הרוש (1817 - 1883), מצדיקי צ'פרו, 'ברכת אליהו' (בהוצאת מכון 'שמח לב')

להצלת: ר' דוד פחימה, ר' מאיר אביטבול, שמעון בן שושנה, תהילה בת בתשבע, בתשבע בת אורה. לרפואת: מיכאל בן פורטונה, רפאל בן אסתר. לע"י: אשר בן רחל, גל שלמה בן אסתר, יוסף בן שמחה, פורטונה בת אסתר.

בין המצרים | גליון 14 | תמוה ה'תשע"ז
הארות, לתרומות ולהפצה | tiferet.avot1@gmail.com

מולדת הדקדוק העברי (חלק ג')

שלשה אלה בני פאס

בשני הגיליונות הקודמים דיברנו על גדולי חכמי הדקדוק של לשון-הקדש: ר' יהודה בן קוריש אבי המדקדקים, ור' דונש בן לברט מייסד השירה העברית בספרד. את נושא זה נחתום במאמר שלישי בסדרה על החכם ר' יהודה בן דוד חיוג', המכונה "ראש המדקדקים" ואבי שיטת השרשים המקובלת בימינו. שלשת החכמים האלה נתן בהם הא-להים חכמה, וכולם ילידי העיר פאס שבמרוקו, וסימנך "כי היכי דיצא מתורת לחי יצא מתורת פס" (רש"י בעירוהו"ה) - לח"י נוסריקון לברט, חיוג', יהודה, שאת תורתם קנו בפאס.

רבי יהודה חיוג'

רבי יהודה חיוג' נולד בעיר של חכמים וסופרים פאס במרוקו בסביבות שנת תש"ה (945). לאחר שנתגדל בתורה ובחכמה עבר לקורדובה שבספרד, וכך מכנה המשורר הגדול ר' משה אבן עזרא: "אלפאסי ת"ם אלקרטבי", כלומר יוצא פאס שעבר לקורדובה. באותה העת היה הוויכוח בין ר' דונש בן לברט לבין ר' מנחם בן סרוק בעיצומו. ר' יהודה חיוג' נמנה בין תלמידי מנחם אשר יצאו לרוב את ריב רבם ולהגן בעד כבודו מתשובות דונש. על תולדות חייו לא נודע לנו רבות, ורק ספריו ותלמידיו מעידים עליו ומגידים שכשהיה יושב בקורדובה עסק בחכמת הלשון ובחכמת המקרא והיה מרביץ תורת הדקדוק. כידוע רבותינו הראשונים הפליגו בשבח, ר' אברהם אבן עזרא ('ספר מאזנים'), הראב"ד הראשון ('ספר הקבלה'), הרד"ק, הר"ן וזולתם נתנו לחיוג' את התואר "ראש המדקדקים" ו"ממציא הדקדוק". הגאון היעב"ץ מעמדיו (ספר 'מספחת ספרים') כתב עליו: "במערב עמד הראשון שהמציא חכמת הדקדוק הוא ר' יהודה חיוג' מפאס". ובאמת נאה לו שם תהילה זה, כי הוא היה הראשון אשר מצא הדרך הישרה בדעת חוקי לשון-הקדש אחרי החל רב סעדיה גאון לפנות דרך דקדוקה. ואמרו על חיוג' "שגילה לו הבורא דבר שלא נתגלה לר' סעדיה גאון ראש המדברים" (לשון ר' שלמה פרחון). והראב"ד ('ספר הקבלה') כתב עליו "שהוא העמיד לשון-הקדש על בוריו אחר אשר נשכח בכל הגולה".

תלמידיו

ר' יהודה עשה נפשות בקורדובה והעמיד תלמידים רבים. הגדול שבהם היה ר' שמואל הנגיד, מראשוני הראשונים ומשנה למלך גרנדה. גם ר' יונה בן ג'נאח היה ככל הנראה מתלמידיו של חיוג', והוא אמר עליו "כולנו משדי חכמתו הניקנו, ומעושר תבונתו העניקנו, ומפרי פי שכלו אנו לוקטים, ובים דעתו שטים, והוא אשר פקח עינינו ולמדנו והועילנו וגדלנו והשכילנו בחכמה הזאת".

אבי שיטת השרשים

המדקדקים שקדמו לחיוג' סברו שהשורש מוגדר לפי אותן האותיות המתקיימות בכל ההטיות שלו. לדוגמה: המילים 'הלכתי', 'אלך' - מקורן מהשורש 'ל-ך'.

המלים 'מטה', 'נטיתי', 'אטה' - השורש הוא בן אות אחת בלבד, 'ט'. להבנת חשיבות העניין, יש לציין שידיעת שורש המלים מאפשרת דיוק רב יותר במשמעות, ולכן תורמת להבנה אמיתית ונכונה יותר של המקרא. וזה היה גודל מעשה ר' יהודה שהעמיק וחקר דרכי לשון הקדש, עד אשר עלה בידו למצוא ללשון-הקדש יסוד מוסד לבנות עליו בית הדקדוק האמתי. הוא היה הראשון שקבע כי כל השרשים העבריים בנויים משלוש אותיות, בניגוד למה שהיה מקובל עד ימיו, ועל ידי זה הפיץ אור חדש על משפטי השרשים, "הירים מכשול מדרכיהם וישר הדורי מהלכיהם, ריפא הרוסי בנייניהם וסתם פרוצי עיניהם" (ר' יהודה בן תבון). בזכות תגלית זו הוא העמיד את יסודות הדקדוק על מכוניהם, עד כי צדק ר' אברהם אבן עזרא באמרו (שפת יתר, סי' ע"ד) "כי לא נודע דקדוק אצלנו עד קום ר' יהודה בן ר' דוד ראש המדקדקים".

ספריו

בהקדמתו ל'ספר מאזנים' כתב האבן עזרא שמחשבת חיוג' "הולידה ארבעה ספרים והילדים האלה ארבעתם נתן בהם הא-להים חכמה", ואלו הם: 'כתאב אלתנקיט' (ספר הניקוד) - עוסק בענייני ניקוד, דקדוק ומסורה. 'כתאב אלפאעאל ד'ואת חרוף אללין' ('ספר אותיות הנוח והמשך') - עוסק בפעלים שאחת מאותיותיהן היא אה"ו. 'כתאב אלפאעאל ד'ואת אלתמלין' ('ספר פועלי הכפל') - עוסק בפעלים הכפולים (כגון צ-ל-ל, ש-ד-ד). 'כתאב אלנתף' ('ספר הליקוטים', נקרא גם 'ספר הקרחה') - פירוש דקדוקי למילים קשות בתנ"ך. ספריו של חיוג' נכתבו כולם בשפה הערבית, ותורגמו לעברית ע"י ר' אברהם אבן עזרא ור' משה אבן ג'יקטיליה. עקב חיבוריו הנפלאים קנה לו חיוג' מקום קבוע בקורות חכמי לשון-הקדש ונתפרסם שמו בעולם היהודי כממציא השיטה הדקדוקית. ספריו נעשו ליסוד הדקדוק העברי בכל הזמנים, וכל המדקדקים אשר באו אחריו הלכו בעקבותיו. הראשון שבהם בזמן ובמעלה הוא ר' יונה בן ג'נאח "הששלים כל מה שהתחיל ר' יהודה בן דוד" חיוג' (הראב"ד ב'ספר הקבלה'). ומה נפלא הדבר שהודיע לנו ר' שלמה פרחון תלמיד הראב"ע במחברת הערוך שלו (ערך פרח): "כשראו חכמי בבל ספרו [של ר' יהודה חיוג'] אמרו: לא ראינו מצד מערב (מארץ ספרד שהיתה נחשבת אז לקצהו המערבי של העולם טרם גילוי אמריקה) דבר טוב חוץ מזה הספר שהוא יותר טוב מכל טוב שבעולם". חכמי בבל הם חכמי הישיבות, ואולי יצאו דברי השבח הזה מפיו רב האי גאון.

ותשרט שרשיה ותמלא-ארץ (תהלים פ, י)

לסיכום, ראינו את גדולתם של חכמי פאס בדור ההוא, שהיו בקיאים בכל מיני חכמות וידעו את לשון-הקדש על בוריה. יתרה מזאת, את תורתם לא שמרו רק לעצמם, אלא הלכו והשרישו שרשים עמוקים בתורת ספרד, שרק החלה לפרוח. אין זה קשה לומר שתורת ספרד מושגת על יסודותיה האיתנים של תורת מרוקו, כפי שראינו וכפי שעוד נראה בע"ה בעלונים הבאים. מקורות: 'חספאס', 'נר המערב', 'אוצר ישראל', 'קורא הדורות', 'שלשה ספרי דקדוק לר' חיוג'.

נחלת אבות - פרקי אבות

לרבי יוסף משאש זצ"ל

נפשות, יולדת וולדה. ואמנם למי שידו משגת, חייב להוסיף בכל עת כל דבר שיש בו רווחה לאחרים, וכמ"ש רז"ל על ביתו של רב חנה בר חנילאי (ברכות נח): [שהיו פתוחים לו ארבעה שערים לארבע רוחות, וכל מי שהיה נכנס רעב היה יוצא שבע, מכיוון שהיו בו שישים אופות ביום ושישים בלילה. ולא היה מוציא את ידו מכיסו, שסבר אולי יבוא עני בן טובים ועד שיכניס את ידו לכיסו יתבייש. ובשנות בצורת היה משליך חטים ושעורים בחוץ, שכל מי שמתבייש ליטול ביום יבוא וייקח בלילה].

ואמר עוד "ואל תרבה שיחה עם האישה", שמעתי רמז יפה בזה לתרץ את הקושיה: מפני מה בעניין טמאי-מתים כתוב "ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם" (במדבר ט, י), ובעניין בנות צלפחד לא דבר משה עמהם כלום, רק כתוב "ויקרב משה את משפטן לפני ה'" (שם כז, ה). ומתרגמים, מפני שהן נשים ואין להרבות שיחה עם האישה, לכן נזהר משה מלדבר עמהם אף מלה אחת, פן תמשך עמן ריבוי שיחה. והוסיף רבינו הקדוש מסדר המשנה ואמר, "מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האישה גורם רעה לעצמו", ע"י החשק של אהבה שמכניס בלבו, שזה גורם חולאים רעים כידוע ממעשה אמנון, ככתוב ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אֶחָתו" (שמואל ב' יג, ב). "ובוטל מדברי תורה", כי מחשבתו תדבק בה ולא יוכל לחשוב ב' מחשבות כאחד, וגם החולאים שתגרום לו האהבה יבטלוהו מן התורה. "וסופו יורש גהינם", רוצה לומר אם הגיע לסופו של דבר ח"ו שבא עליה, יורש גהינם, על דרך מ"ש רז"ל "שלשה יורדים לגהינם ואינם עולים: הבא על אשת איש, והמלבין פני חברו ברבים, והמכנה שם רע לחברו" (מציעא נח), ועשיתי בהם סימן, ו'אֶשֶׁם לא תִקְבְּהוּ" (סוף ישעיה) - ר"ת אשת, שם, מלבין. זהו הנראה לענ"ד בפירושו המאמר, המקום ב"ה יעזרנו לעשות רצונו כרצונו, ויאריך ימינו בכל טוב סלה, אמן. מתוך 'נחלת אבות' לר' יוסף משאש זצ"ל, בהוצאת 'מכון בני יששכר הספרייה הספרדית'

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר, יהי ביתך פתוח לרווחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האישה. באשתו אמרו, קל וחמר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים, כל המרבה שיחה עם האישה, גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנם.

מורי ורבותי השלם הזה אמרו עליו "משמת יוסי בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות" (משנה סוטה, ט, ט), האשכולות - דהיינו איש שהכל בו, שהיה שלם בכל חכמה וביראת ה'. **ונבוא** לפרש דברי קודשו שאמר "יהי ביתך פתוח לרווחה", דבר זה נאמר בו הרבה פירושים, והפשט הנראה לדעתי שכולל כל הפירושים הוא, יהי ביתך פתוח לרווחה, דהיינו למצוא בו רווחה כל איש מצרתו, רעב ימצא בו אוכל, עני ימצא בו צדקה, דחוק ימצא בו הלוואה, חולה ימצא בו רפואה, וכן כל כיוצא בזה. ולא דווקא עד שיתקיימו כולם בבת-אחת, אלא אפילו אחד מהם, הכל כפי הישג יד, העיקר הוא שיהיה בביתו של ישראל דבר מה רווחה לעני.

הצלת נפשות ע"י גפרור

וכן היה **מעשה** בעיר תלמסאן (אלג'יר) זה כמאה שנה, שמעתי מזקן כשר ולמדן, כי בשכונת אביו היה איש עני מחזר על הפתחים, והיה זהיר מאד להיות בביתו תמיד הרבה קופסאות גפרורים לעשות בהם גמילות חסדים, והיה מצוה לאשתו שכל הבא לשאלו גפרורים תיכף תושיט לו. פעם אחת היתה אשתו של עשיר אחד בשכונה אחרת יולדת בלילה, ולא נמצא בביתו ולא בשכונתו אף גפרור אחד. ובאו במרוצה גדולה לבית אותו עני, ונתן להם קופסא שלמה והדליקו את הנר, וראו את היולדת כי היה כפסע בינה ובין המוות. ורצה אותו עשיר לתת מתנה הגונה לעני, ולא רצה לקבל ואמר שאינו רוצה ליהנות משכר מצות פקוח נפש בעולם הזה. ובא לו שכר פרי המצוה מאת המקום ב"ה, כי בסוף אותה שנה מצא מטמון בעיר הסמוך לעיר ונתעשר, ועשה צדקה וחסד הרבה מאד, ע"כ. הרי לך שאף בעצי גפרית שהם בזול גדול, היה ביתו פתוח לרווחה, והציל על ידה ב'

ממתי נוהגים איסור תספורת בבין המצרים?

משבוע שחל בו

מובא בגמרא (תענית כו:) "שבת [שבוע] שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור מלספר [להסתפר] ומלכבס...". וכן פסק הרמב"ם (תעניות, פרק ה) וכן פסקו הטור (סימן תקנ"א, סעי' ג), ומרן הש"ע (שם) "שבוע שחל בו תשעה באב אסורים לספר ולכבס...". הרי שלמרן יהיה מותר להסתפר אף מר"ח אב ואילך, עד תחילת השבוע שתחול בו תענית תשעה באב.

מי"ז בתמוז ואילך

הרמ"א ב'דרכי משה הארוך' (שם, סעי' ד) הביא דברי 'הכלבו' שנוהגים איסור תספורת מר"ח אב. והוסיף ה'דרכי משה' בשם ספר 'המנהגים' לרבי אייזיק טירנא שנוהגים להחמיר לעניין תספורת משבעה עשר בתמוז ואילך. וכן מצינו ב'שער הכוונות' (דף פט, ע"ג) שכתב ר' שמואל ויטאל (בנו של המהר"ח ע"ה) שרבינו **האריז"ל** לא היה מסתפר מיום י"ז בתמוז עד אחר תשעה באב. וכ"כ הבן איש חי (דברים, אות יב, שנה א') "תספורת אסור מדינא בשבוע שחל בו תשעה באב... ויש נוהגין להחמיר משבעה עשר בתמוז...".

מנוחה וממערב מצפון ומים

בספר 'ברית כהונה' (מערכת ב) כתב שהמנהג פשוט **בג'רבא** להחמיר ולא להסתפר כבר מי"ז בתמוז כדעת הרמ"א. וכן המנהג **באלג'יר** כמ"כ ר' יהודה עייאש (שו"ת 'בית יהודה', תשעה באב). והביא בספר 'עלי הדס' (פרק יד) שכן נהגו חסידים ואנשי מעשה **בתוניס** לא להסתפר משבעה עשר בתמוז. וכן **נהגו בני התורה בירושלים תובב"א** כדעת האר"י ז"ל, כעדות ר' עמרם אבורביע (נתיבי עמ', סימן תקנ"א). וכתב ר' יצחק רצאבי (יש"ע המקוצר, ח"ג, סימן קג) שכן מנהג רבים מבני **תימן**. וכן נהגו באיזמיר (תורכיה) כמ"ש 'הכנסת הגדולה' (סימן תקנ"א).

מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרת

והנה, אף שכאמור לעיל לדעת מרן הש"ע איסור התספורת בימים אלו הינו רק בשבוע שחל בו תשעה באב. מ"מ מצינו לרבותינו **ממרוקו** ע"ה המעידים שמנהג חכמי מרוקו להחמיר כבר מי"ז בתמוז, והמון עם נהגו שלא להסתפר מר"ח אב כמו שכתב ר' יוסף משאש (שו"ת 'מים חיים', ח"ב, סימן קלה) שבמרוקו נהגו לאסור תספורת מי"ז בתמוז, ורק אחר בוא הצרפתים יש שהקילו לאסור רק מראש חודש אב. וכ"כ רבנו שלום משאש (שו"ת 'שמש ומגן', ח"ג, סימן נד) 'המנהג שלא להסתפר מר"ח אב, וכמעט כל העולם נוהגים כך. **ובמרוקו רוב החכמים החמירו שלא להסתפר מי"ז בתמוז ואילך, וכן אני נוהג אחריהם. אמנם אף פשוטי עם כולם נזהרו מלהסתפר מר"ח אב...**" וכ"כ נר המערב ר' יצחק בן וואלדי (שו"ת 'ויאמר יצחק', ליקו"ד, תשעה באב) שמנהגו לא להסתפר משבעה עשר בתמוז, ורוב העולם מקילים ונוהגים איסור מר"ח אב.

נישואין בבין המצרים

דעת מרן הש"ע והרמ"א

ידוע שימי בין המצרים הם ימי דין ופורענות ולא ימי שמחה, ולכן נהגו בהרבה מקהילות ישראל לא לערוך נישואין ואף אירוסין מ-י"ז בתמוז עד אחר תשעה באב, כמו שיבואר.

מרן בש"ע (תקנ"א, ב) כתב "מראש חדש [אב] עד התענית וכו' אין נושאים נשים ואין עושין סעודת אירוסין, אבל לארס בלא סעודה מותר, ואפילו ב-ט' באב עצמו מותר ליארס שלא יקדמנו אחר" (היינו שהאישה לא תנשא לאדם אחר), ויוצא אם כן שלמרן הש"ע מותר לערוך נישואין עד ר"ח אב (ולא עד בכלל). אולם מצינו לאחד מן הראשונים, רבינו מאיר ב"ר שמעון המעילי מנרבונה (חבירו של הרמב"ן), ורבו של רבנו מנחם) שכותב בספרו ('ספר המאורות' על תענית עמ' שי) "יש לומר במה שנהגו שלא להסתפר ולישא אישה מ-י"ז בתמוז עד תשעה באב, אין ראוי לזלזל". וכן פסק הרמ"א בהג"ה (שם) "נוהגין להחמיר שאין נושאים (נשים) משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב".

מנהג הספרדים ועדות המזרח המקורי

בספר 'ילקוט יוסף' (קצש"ע ח"ב עמ' קנ"ו) כתב שמנהג הספרדים ועדות המזרח לישא אישה עד ר"ח אב ומשם נמנעים עד אחר תשעה באב, ע"כ. הבה נראה האם מנהג הספרדים ועדות המזרח כן הוא, שהרי מצינו לגדולי רבני עדות המזרח שכתבו להחמיר מי"ז בתמוז, כמו שכתב רבי חיים בנבנישתי שחי בתורכיה (ישורי כנסת הגדולה, 'הגה"ט ס"ס תקנ"א) מנהגו שלא לארס ולא לשדך מי"ז בתמוז. וכן כתב בספר 'מעם לועז' (פרשת ואתחנן עמ' רצ"ט). וכ"כ רבי חיים פלאג'י ('מועד לכל חי' סימן ט) שמנהגם לא לשאת נשים מי"ז בתמוז, ואף אלמן שלא קיים פריה ורביה ירחק מלעשות נשואין בימי בין המצרים, ולהחזיר גרושתו אף שאין איסור בזה מכל מקום ירחק מזה, משום דלא מסמנא מילתא (לא סימן טוב בימים אלו) ויהא חושש לזה.

וכן כתב הבן איש חי שראוי להחמיר אף באירוסין מ-י"ז בתמוז, וכן נהגו **בארם צובא** (ידרך ארץ, בין המצרים), ו**בג'רבא** ('ברית כהונה' מערכת ב), ו**בולוב** ('נחלת אבות', בין המצרים), ו**בתימן** החמירו בנישואין מ-י"ז תמוז (ש"ע המקוצר, ח"ג סימן קג). **וכן נהגו אבותינו במרוקו** כמו שכתבו ר' יוסף משאש זצ"ל ('מים חיים', קלב), 'דברי שלום ואמת' (טולידאנו, ח"ד), 'נתיבות המערב' (בין המצרים, ג). וב'מגן אבות' (עמ' רסח) כתב שכן המנהג שאף לא מארסים, וששמע ממורנו הרב שלום משאש זצ"ל שהיה מורה לשואלים שמי שלבו נוקפו לא יערוך נישואין בימים אלו. וכן כתב ב'זכור ברית אבות' (עמוד 113) והוסיף ששמע מר' אברהם עמאר שכן היה המנהג הפשוט בכל מרוקו שאפילו לא היו מארסים, וכ"כ ר' רפאל ברוך טולידאנו (קצש"ע, תצ"ח, ז"ט) שבמרוקו החמירו בבין המצרים אף לא לארס, וכ"כ 'משולחן אבותינו' (עמ' 264).

מסקנה דמילתא

העולה מכל האמור שמנהג הרבה מקהילות ישראל להחמיר, ואף אירוסין לא לערוך מ-י"ז בתמוז עד תשעה באב, משום שזהו זמן פורענות. אולם מי שכבר קבע אירוסין או נישואין עד ר"ח אב ולא עד בכלל, לא יבטלם.

זקן כשר בוכה על החורבן בתשעה באב ברחבת הכותל המערבי

חיבוריו

ספרו 'גדולת מרדכי', שיצא לאור בהשתדלות בנו ר' אברהם קורקוס ובעריכתו של הרה"ג אברהם חפוטא שלי"טא, מחזיק בתוכו שני ספרים. הספר הראשון כולל חידושי תורה על הגמרא כתובות ובבא קמא, ביאורים בהלכות פסח ומועדים, הלכות איסור והיתר, וכמה שו"תים בהלכה. הספר השני כולל פירוש על אבן עזרא לתורה, דרשות, ודברי מוסר.

תלמידיו

רבנו העמיד תלמידי חכמים מופלגים שהרביצו תורה ברבים וחלקם כיהנו כרבני ערים, כדוגמת **ר' יוסף פרץ זצ"ל** רב מושב מגדים ומחבר שו"ת 'תהלתו בפ', **ר' חיים ביטון זצ"ל**, **ר' זבולון שושנה זצ"ל** לימים ראש הישיבה הגדולה במראכש, **ר' יאיר חפוטא זצ"ל** רב העיר באר-יעקב, ויבדל לחיים **ר' שמעון ביטון שליט"א** רב העיר בית שמש.

פטירתו

רבי מרדכי קורקוס נאסף לבית עולמו ביום חמישי ז' לחודש תמוז שנת תשי"ד (1954) ונקבר במראכש. זיע"א.
מקורות: 'תהלתו בפ' (ר' יוסף פרץ זצ"ל), 'גדולת מרדכי' (הקדמתו של ר' אברהם חפוטא שליט"א), מאמר על ר' מרדכי קורקוס מאת ר' אברהם אסולין שליט"א.

(המשך מעמוד 4) עמוד העבודה והתפילה

רבנו היה עמוד העבודה והתפילה כאחד מצדיקי הדור ונביא לכך דוגמא אחת, ומעשה שהיה כך היה: בזמן שהוא היתה שנת בצורת קשה, היוקר האמיר וצרות רבות באו. הפאשה (מושל) של מראכש קרא אליו את גדולי הרבנים וראשי הישיבות בעיר - **ר' משה זיזיק, ר' יעקב אדהאן, ר' אברהם אביטבול ור' מרדכי קורקוס**, וציווה עליהם "התפללו לביטול הגזירה, ואם לא תעשו כן מרה תהיה אחריכם". הרבנים גזרו תענית ציבור, וכינסו את העם לבית החיים בעיר, שם קבורים גדולי עולם כדוגמת ר' חנניה הכהן זיע"א, ר' אברהם אזולאי זיע"א, ר' יצחק דלויה זצ"ל ועוד רבים אשר קצרה היריעה מלהכיל את כולם.

ר' מרדכי קורקוס דרש לפני העם במוסר גדול ועורר אותם לתשובה, עד שגעו כולם בבכייה רבה. רבנו עמד בתפילה, ושם באותו מעמד תקעו בשופרות ואמרו סליחות בחרדה גדולה. בעת שובם לביתם, עוד לפני שהגיע צחות היום, התקדו השמים בעבים וארובות השמים נפתחו בגשמי ברכה, והיה מזה קידוש שם שמים גדול. "ישנם אנשים רבים שהיו באותו מעמד ומספרים עליו בחרדת קודש, ממש הפלא ופלא, וזה כמעט בדורנו קרה. וכל זה היה בפשטות גדולה כדרכם בקודש של חכמי מראכש, שהכרתים עוד בקטנותי שהיו ענוותנים ונחבאים אל הכלים" (הרה"ג אברהם חפוטא שליט"א).

רבי מרדכי קורקוס זצ"ל

תר"ץ (1890) – ז' תמוז תשי"ד (1954)

ראב"ד מקודש בעי"ת מראכש,

מוכתר בענוה, רב חסידיא, דלביש מדא, כלי חמדה, יראתו לתעודה

מראכש – מרכז התורה והיראה

"עיר המהוללה עיר ואם בישראל בתורה וביראת שמים" מריוקוס" שקורים לה בלשון ישמעאל "מראכש" יע"א, מגודלים נמעוריהם ביראת א-להים, שלמים וכן רבים בידי התורה מחזיקים, ידם רמה בעבודת הא-ל בכח ואל, כולם אנשים צדיקים ותלמוד תורה כנגד כולם ביתר שאת כיד ה' הטובה עליהם, והדברים עתיקין בפילפולא חריפתא בש"ס ובכל הפוסקים, והמפורסמות אינן צריכות ראייה, וכל יודעיו יעידון יגידון שאין תורה כותרת מראכש" (מר דור, ר' מרדכי עטיה). "את חכמי מראכש הכרתים עוד בקטנותי שהיו ענוותנים ונחבאים אל הכלים, ועל אותו הדור שראו עיני ושמעו אזני יש הרבה מה לספר לדורות הבאים, וכל מה שנכתב על זה בכמה ספרים זעיר פה זעיר שם, אינו אפילו כטיפה מן הים, ובעיקר תיאור האווירה שהיתה אז, על הבית היהודי ועל הרחוב היהודי, ומאז שהלכו לעולמם זקני הדור, חלה ירידה ניכרת בכל העדה, ואנשי אמונה אבדו וכו', ועתה בחסדי ה' הרבה בני תורה מערי מרוקו נמצאים בישיבות הקדושות שמצויינים בתורה ויראת שמים, ותופסים מעמד נכבד בעולם הישיבות, ובעזרת ה' יתברך לאילני רברבי יתעבידו, ויהי רצון שעל ידם תחזור העטרה ליושנה" (ר' אברהם חפוטא שליט"א בהקדמתו לגדולת מרדכי).

כי האיש מרדכי הולך וגדול

רבי מרדכי קורקוס נולד בשנת תר"ן (1890) לאמו ולאביו ר' אברהם קורקוס במראכש שבמרוקו. מוצאה של משפחת קורקוס הוא ממגורשי ספרד, ומצד אמו מתייחס ר' מרדכי להגאון המפורסם ר' יעקב סמאנא זצ"ל. בגיל 11 נתייתם מאביו ונתגדל על ברכי סבו ר' שמואל קורקוס זצ"ל. בצעירותו למד בישיבה במראכש (ע"ש הצדיק ר' אברהם אזולאי זצ"ל) שבראשה עמד ר' אלעזר הלוי זצ"ל בעל ספר 'עבודת הלוי' על הש"ס, שהיה גאון עולם וענוותן גדול גם יחד. מסופר על ר' אלעזר שמרוב ענוותנותו לא היה לובש סוּדָר של תלמידי חכמים אלא רק מטפחת על התרבוש כאדם פשוט, עד שהפצירו בו על כך. לאחר שנפטר ראש הישיבה, באו התלמידים לרבי מרדכי קורקוס ועשוהו עטרה לראשם.

בנהגת הישיבה

רבנו היה דמות מופלאה של תורה עשירה בגווניה, בעל פלפול חריף וסברא ישרה בטוב טעם ודעת. הוא היה מכונה בערבית "שק של קמח", כלומר הרב כולו רק תורה, שהתורה נמשלה לקמח. רבנו אהב במיוחד עיוני לשון וידע את חכמת הדקדוק על בוריה. פירוש האבן עזרא על התורה היה חביב עליו מאוד, והוא כתב לו ביאור בדרך ושיטה ייחודית. הישיבה בראשותו של ר' מרדכי קורקוס היתה ישיבה מיוחדת ובית גידול לתלמידי חכמים. כל בחור שלמד בישיבה היה צריך לדעת תנ"ך עם טעמי המקרא

גדולת מרדכי אשר גדלו המלך

וששה סדרי משנה בעל-פה. לימוד הגמרא היה בעיון גדול ועיקר המאמץ היה להגיע לפירוש האמיתי בסוגיא, כפי שיטתם של חכמי מראכש: תחילה ללא הסתכלות במפרשים כלל, לאחר מכן בעיון ודקדוק בדברי רש"י והתוספות, ורק לבסוף פלפלו בשאר ספרי הראשונים והאחרונים.

רבנו התמנה לדיין ומורה-צדק בבית דינו של הרב המפורסם לתהילה בכל ערי מרוקו, ר' משה זריהן זצ"ל בן הצדיק הנודע בכל קצוי תבל ר' אברהם זריהן זיע"א. את השאלות שנשאל ר' משה בהלכות 'איסור והיתר' הוא היה מפנה לר' מרדכי קורקוס שנחשב לפוסק ובקי עצום בתחום זה. לאחר פטירתו של ר' משה, נתמנה ר' מרדכי במקומו כראב"ד מראכש. "וזכורני את יראת הכבוד ואותות החיבה שרחשו לו תושבי מראכש, שכאשר הרב היה הולך לדרוכו כל יוצאי החנויות היו מנשקים את ידו, ואם עבר והמשיך בדרכו היו רצים ומנשקים את כתפו" (ר' זיד וענוו). מסופר על ר' שאול אבן דנאן זצ"ל שכשהיה דיין במראכש היה שואל כל דבר מר' מרדכי, ואפילו לאחר שהתמנה לראש בית הדין הגבוה ברבאט, כל פסק של ר' מרדכי התקבל אצלו כהלכה למשה מסיני.

ענוותן כהלל

בית הדין של מראכש והמחוז היה "בית דין של שלשה", דבר המקנה לו סמכויות רחבות. כאשר נצרכו בעיר לדיין שלישי, הציעו את המשרה לר' מכלוף אביחצירא זצ"ל (מחבר שו"ת 'יפה שעה') שכיהן אז כרב הקהילה בעיר בני-מלאל. אולם, הוא סירב להצעה היות ובעירו הוא דיין יחיד ורב העיר ללא עוררין. ברוב ענוותנותו, ר' מרדכי קורקוס החליט לוותר על תפקידו כראב"ד ולהיות דיין שלישי, דבר שהיה לפלא עצום. מעשהו של ר' מכלוף זצ"ל מובן על פי הגמרא: "אמר ר' יהושע בן פרחיה: בתחילה, כל האומר לי עלה לגדולה אני כופתו ונותנו לפני הארי, ועכשיו [לאחר שעליתי לגדולה] כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין" (מנחות קט). אולם מעשהו של ר' מרדכי קורקוס הוא חידוש שבחידושים (ר' משה אוחנבא). אכן רבנו ויתר על תפקידו כראב"ד, אך הוא לא ירד מגדולתו האמתית, כפי שהעיד בעצמו ר' מכלוף בהספד שנשא על רבנו: "בכל ענין גורלי בעיר הייתי מתייעץ עם ר' מרדכי ועל פיו הנהגתי את העיר".

חסידותו ופרישותו

נוסף על כולנה, חסידותו ופרישותו של רבנו שנהג בטהרה כאחד הקדמונים. את מקצת שבחו נזכיר, שרבנו לא פסיק פומיה מגירסא, ולא היה הולך ברחוב ד' אמות בלי לומר דברי תורה, והיה מקפיד לילך בסמטאות צדדיות בכדי שלא יבטלוהו מלימודו אפילו רגע. כשהיה מסתפר, היה מסיט את התרבוש לאחור והספר היה גוזר השיער מלפנים, ושוב היה מחזיר התרבוש לפנים והספר גוזר מאחור, וכל זה היה בשביל שחם ושלוש לא יהיה אפילו רגע אחד בגילוי הראש. סיפר תלמידו, הגאון ר' יאיר חפוטא זצ"ל ראש השוחטים במראכש ורב העיר באר-יעקב, שכאשר רבנו היה נשאל בדבר הלכה הוא היה פוסק על פי הדין וההלכה הצרופה מדור דור, אך לעצמו היה נוהג בצנעה על פי האריז"ל.

(המשך בעמוד 3 למטה)

מנהגי בין המיצרים

- א) נוהגים בימי בין המצרים לישב בחצות היום על הקרקע ואומרים 'תיקון רחל' שבו פסוקים של בכי וצער על חורבן בית מקדשנו.
- ב) מנהגו להימנע מלברך ברכת 'שהחינו' על פרי או בגד חדש אף בשבתות, בכל ימין בין המצרים.
- ג) יש שנהגו לאכול בשר ולשתות יין בר"ח אב, וישנם שנמנעו כבר מר"ח.
- ד) בשבת שלפני ר"ח אב אין מכריזין על 'החודש' כבכל השנה. ואין אומרים 'יהי רצון', אלא אומרים במקומו 'מחדש חודשים יקבץ נפוצים אנשים ונשים לעיר הבנויה...' ומשיכים 'מי שעשה ניסים...'.

קופת הרובלים – מקורות וטעמים

בתונים (עלי הדס, פרקיז), **בג'רבא** (בירת כהונה, מערכת ר), וכן נהגו חלק מיהודי מרוקו כמ"ש רבינו הגדול ר' שלום משאש (שמש ומגן, ח"ג, סי' נד) וכ"כ ב'נהגו העם' (שם, אות ה). אולם מאידך מצינו בשער הכוונות (דף פט) שרבינו האריז"ל היה נוהג שלא לאכול בשר ביום ר"ח אב. וכן נהגו חלק מיהודי מרוקו כמ"ש 'ויאמר יצחק' (ט' באב) וימגן אבות' (עמ' שלא). כתב ה'כלבו' (סימן לו) 'ובשבת שלפני ר"ח אב אין אומרים 'יהי רצון', אך מכריז ואומר בלשון זה 'ר"ח אב יהיה יום פלוני הבא עלינו...'. וכ"כ ה'ארחות חיים' שבשבת שלפני ר"ח אב אין אומרים 'יהי רצון'. וכתב ר' חיים פלאג' (מועד לכל חי, סימן י) בבתי כנסיות שבעירנו (איזמיר-תורכיה) יש אומרים 'מחדש חדשים' ואח"כ 'מי שעשה ניסים', ויש מתחילים מ'מי שעשה ניסים', וכל אחד אחד יאחז במנהגו. וכן מנהג **לוב** (נחלת אבות, שם) להתחיל בהכרזת ר"ח אב מ'מחדש חדשים'. וכן מנהג **מרוקו** (נוהג בחכמה, עמ' קצט. שו"ת שמש ומגן, ח"ג, סימן פה).

א) כתב רבינו האריז"ל (שער הכוונות, דף פט) שמנהג טוב וכשר לכל בעל נפש לישב באבלות אחר חצי היום בכל ימי בין המצרים, ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית, וטעם היות זה אחר חצות היום כי אז התעוררות הדינים. וכן הביא החיד"א (שו"ת יוסף אומץ, סימן כא) שנהגים לומר תיקון רחל, משום שפסוקי תיקון רחל מיוסדים על בכיה ומספד על חורבן הבית. וכן נהגו **בג'רבא** (בירת כהונה, מערכת ב), **לוב** (נחלת אבות, מנהגי בין המצרים) ו**במרוקו** כמ"ש ב'דברי שלום ואמת' (ח"ד עמ' 30) וב'מנהגי ק"ק דבדו' (עמ' 79).

ב) כתב מרן בשו"ע (סימן תקנא, סעיף יז) שטוב לזהר מלומר 'שהחינו' בבין המצרים על פרי או מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר, ולא יחמיץ. וכן נהג רבינו האריז"ל להחמיר אף בשבתות (שער הכוונות, דף פט) וכ"כ החיד"א ('חיים שאל', ח"א, סימן סד). וכן נהגו **בתונים** (עלי הדס, פ' יד), ו**במרוקו** כמ"ש ב'נתיבות המערב' (בין המצרים) ו'נהגו העם' (ט' באב, סע' ז).

ג) כתב החיד"א (מורה באצבע, סימן ח, אות רלג) שבראש חודש אב נהגו לאכול בשר לכבוד ר"ח. וכ"כ ר' חיים פלאג' (מועד לכל חי, סימן יז). וכ"כ הב"ח (דברים, אות טו). וכן נהגו